

Специфіка формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Толкачова А.С.

Бердянський державний педагогічний університет

Проаналізовано та визначено специфіку формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Це педагогічно занедбані діти, які до влаштування в школу-інтернат були позбавлені нормальних умов життя. Формування комунікативної компетентності повинно носити комплексний характер і охоплювати цілісну систему навчально-виховного процесу школи-інтернату.

Толкачова А.С. Специфіка формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку для дітей-сиріт та дітей, оставшихся без родительского попечения. Проаналізована и определена специфика формирования коммуникативной компетентности учеников младшего школьного возраста школ-интернатов для детей-сирот и детей лишенных родительской заботы. Это педагогически заброшенные дети, которые к устройству в школу-интернат были лишены нормальных условий жизни. Формирование коммуникативной компетентности должно носить комплексный характер и охватывать целостную систему учебно-воспитательного процесса школы-интерната.

Tolkachova A. Specific of formed communicative competence pupil of boarding school for children of orphans and children who don't get parents care. Specificity of formation communicative competence of pupils of junior school age of schools - boarding schools for children - orphans and children dispossessed parent care is analysed and defined. It deserted children who to the system in a school - boarding school have been dispossessed normal conditions of life. Formation of communicative competence should have complex character and envelope integrated system of teaching and educational process of a school - boarding school.

комунікативна компетентність, школа-інтернат, молодший шкільний вік, діти-сироти.

коммуникативная компетентность, школа-интернат, младший школьный возраст, дети-сироты.

communicative competence, pupils of elementary school age, of boarding schools, children of orphans.

Вступ.

Виховання та психолого-педагогічна реабілітація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як підкреслюється в Указі Президента України «Про затвердження комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їхньої соціальної реабілітації в суспільстві», має орієнтуватися на особистісний розвиток вихованців, їхніх пізнавальних здібностей та формування ключових компетентностей [7].

Відомо, що тенденції розвитку сучасного суспільства вимагають від загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема шкіл-інтернатів, сформувати в учнів уміння спілкуватися рідною мовою, взаємодіяти з людьми, вести діалог, брати участь у дискусіях, виконувати різні соціальні ролі в колективі, адаптуватися до умов життя, що складають феномени комунікативної компетентності [5].

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що у складі терміну «комунікативна компетентність» ключовим є поняття «комунікація», під яким, як правило, мають на увазі спілкування між людьми, що відображають рівень їхньої інформованості в певній галузі, що служить засобом передавання інформації і в цілому є необхідним «атрибутом» життя кожної людини [4]. Це складний процес взаємодії, що залежить від ставлення людей один до одного, характеру їхнього взаємовпливу, ступеня співпереживання та взаєморозуміння. Таке трактування поняття «комунікація» дозволяє стверджувати про різну направленість і одночасну взаємозалежність цілей даного процесу. З одного боку, можна говорити про мову як про засіб передачі (освоєння) досвіду, вираження емоцій, спонукання до дії. З іншого боку, вважаємо, що визначені цілі перебувають у нерозривній єдності.

Якщо «компетентність» визначити як сукупність взаємозалежних якостей особистості, знань, умінь, навичок, які необхідні для продуктивної діяльності стосовно певного кола предметів і процесів, то, виходячи зі сказаного вище, комунікативну компетентність можна охарактеризувати як ступінь підготовленості особистості до реального життєвого спілкування [4].

Таким чином, зазначене дозволяє стверджувати, що комунікативна компетентність потребує наявності таких специфічних умінь та навичок: мовна коректність, уміння організувати спілкування з огляду на конкретну ситуацію; готовність і здатність до ведення діалогу культур; уміння побудувати спілкування так, щоб домогтися поставленої мети; володіння різним прийомом одержання й передачі інформації як в усному, так і в письмовому спілкуванні; уміння вихованця виконувати різні комунікативні ролі; здатність соціально взаємодіяти з людьми й навколишнім світом [4].

Робота виконана згідно з планом Бердянського державного педагогічного університету.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Мета статті – визначити специфіку формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Результати досліджень.

Дослідження робіт сучасних психологів та педагогів Канішевської Л.В., Кобзаря Б.С., Пашині А.Х свідчать про те, що формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів має свою специфіку [1;2;5;8]. Сучасний етап функціонування цих навчальних закладів України характеризується низкою проблем. По-перше, школа-інтернат – це заклад закритого (напівзакритого) типу,

в якому сфера спілкування й діяльності вихованців обмежена, що гальмує процеси їхнього інтелектуального розвитку й соціалізації; по-друге, однією з особливостей організації життєдіяльності учнів шкіл-інтернатів є обмеженість соціального простору; по-третє, вимушена адаптація до великої кількості однолітків виявляється у підвищеній збудливості, емоційній напрузі, тривожності, що посилює агресію дитини; в четверте, обмеженість сфери спілкування з іншими людьми, результатом чого є: значні відхилення у соціальному і духовному розвитку вихованців; обмеження сфер реалізації засвоєння соціальних норм і досвіду; по-п'яте, однією з психологічних проблем вихованців шкіл-інтернатів є відсутність вільного приміщення, де дитина могла б побути на самоті, відпочити від оточуючих її дорослих та дітей, а також формалізм у виховній роботі, типовими проявами якого є: педагогіка заходів, відсутність індивідуального підходу до учнів, надмірна опіка вихованців. Специфічний контингент молодших учнів, що перебувають в школі-інтернаті є також вагомою перешкодою на шляху формування комунікативної компетентності, оскільки їх вихованці – це переважно педагогічно занедбані діти, які до влаштування у школу-інтернат були позбавлені нормальних умов життя.

Загальновідомо, що до шкіл-інтернатів діти потрапляють з різних причин: частина цих дітей від народження виховувалася в суспільних закладах, що зумовило значну обмеженість навколишнього предметного середовища, яка призвела до збідності конкретно-чуттєвого соціального досвіду дітей, їхньої психічної депривації, соціальної тривожності. Багато дітей до того, як потрапити до школи-інтернату, пройшли сурову школу життя, повну випробувань і втрат. Останнім часом до шкіл-інтернатів здебільшого потрапляють діти із сімей алкоголіків, наркоманів, правопорушників, які стали жертвами фізичного і сексуального насилля. Отже, переважна більшість вихованців закладів інтернатного типу – соціальні сироти.

Соціальне сирітство – явище, що характеризує статус дитини без батьківської опіки, покинутої за наявності живих біологічних батьків. До такої категорії належать діти, батьки яких позбавлені батьківських прав, визнані судовим рішенням безвісти відсутніми, недієздатними, такими що не можуть виконувати батьківські зобов'язання через довготривалу хворобу, засуджені, місце проживання яких невідомо, а також діти, відібрані згідно з рішенням суду, від яких відмовились батьки – це бездоглядні, безпритульні діти [3].

Вивчення особових справ дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, спостереження та дослідження особистості молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів Запорізької області свідчать не тільки про різні долі, але і неприховану тугу дітей за сім'єю, про особливості їхньої емоційної сфери. Деякі з учнів перед сном забувають свої образи, скривдження, які були їм нанесені; інші – тільки і чекають нагоди, щоб згадати всі образи та приниження а тоді обуритися і «безкоштовно» продемонструвати свої негативні емоції. Витоки цього ми знайшли в особових справах

дітей-сиріт або дітей, які залишилися без піклування батьків.

Проведене дослідження на базі Бердянської школи-інтернату для дітей сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, показало, що тривожність, депресія, страх, інтелектуальні розлади – найхарактерніші ознаки «деприваційного синдрому». На думку психологів, цей синдром може охоплювати весь спектр можливих порушень, від легких дивацтв, що не виходять за рамки нормальної емоційної картини, до глибоких уражень емоційної сфери. Механізм переходу депривації у більшості молодших школярів викликає реакцію у вигляді нестриманої агресії до своїх однолітків [1]. Дослідження емоційної сфери вихованців за допомогою проєктивних методик підтверджує наявність у них вищезгаданого синдрому. Наприклад, малюнки з фантастичними злими чудовиськами, відповіді, які свідчать про агресивність молодших учнів: «бажаю бути тигром, бо його всі бояться», «хочу мати зброю» тощо.

Аналіз відповідей дітей, а також спостереження за ними, свідчать і про те, що у більшості вихованців (34 %) експресія внутрішніх станів через міміку та виразні рухи збідніла або навпаки гіпертрофована. Низька самооцінка, почуття неповноцінності є домінуючим у емоційній сфері вихованців Бердянської школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків (57 %).

Дослідження особливостей емоційної сфери вихованців виявили у багатьох з них (62%) неспроможність до «емоційного резонансу» через тенденцію накопичення у них негативних емоцій. Проведене дослідження свідчить і про те, що вихователі важко вступають у соціальні контакти, дуже стримані у спілкуванні, вони є прихильниками вузького кола соціальних контактів.

Вищесказане дозволило зробити висновок про те, що особливе місце у збагаченні емоційної сфери вихованців молодшого шкільного віку школи-інтернату належить таким формам виховної роботи, які сприяли б розвитку у них почуттів – співчуття та співпереживання.

Тип особистості, що формується у дитини, яка живе у таких закладах, названий вченими як «беземоційний характер». Така дитина, як свідчать психологічні дослідження А.Х. Пасиної, відрізняється інтелектуальним відставанням, в'ялістю емоційної поведінки, невмінням вступати у певні стосунки з іншими людьми [8].

Особливо непокоїть те, що діти-сироти або діти, які залишилися без піклування батьків не готові відразу з прибуттям до школи-інтернату сприймати і виконувати всі вимоги мовного спілкування, які перед ними висувають вихователі. Тому в найкращому випадку, вони уникають спілкування з дорослими, в найгіршому – втікають. Застосування методів «каральної педагогіки» лише викликає стрес і погіршує їх психічний стан, коригувати який мають кваліфіковані практичні психологи у взаємодії з вихователями.

На підставі досліджень Л. Галігузової, О. Крушельницької, В. Прихожан, та ін., а також проведене нами

дослідження в школах інтернатах для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Запорізькій області, можна окреслити основні психолого-педагогічні особливості молодших вихованців інтернатного закладу, які гальмують процес формування комунікативної компетентності:

- наявність у вихованців деприваційного синдрому;
- емоційна холодність, агресивність, підвищена вразливість, схильність до нервових зривів;
- девіантна, неконтрольована, конфліктна поведінка, грубість у спілкуванні;
- послаблення, нерозвиненість пізнавальних процесів, нестійкість уваги, слабка пам'ять або слабко розвинене мислення (наочно-образне, абстрактно-логічне, вербальне);
- залежність від інтеріоризованих установок дорослих;
- порушення емоційних контактів з оточуючими, недовірливість, емоційна нестриманість, психічна перевтома, неготовність долати труднощі, зниження потреби у досягненні і успіхах, пасивність, депресія;
- формування самосвідомості дитини виникає під впливом феномену "Ми", що сприяє тому, що потреби дитини частіше реалізуються за допомогою фізичної сили, агресії, а подекуди через асоціальні форми поведінки;
- в області соціалізації особистості вихованця інтернатного закладу формується хибна уява про свою соціальну роль, як сироти, яка реалізується ним протягом усього життя;
- відсутність навичок спілкування, які виявляються у надмірній замкненості чи мінливості спілкування;
- невимушеність вчинків вихованців, що зорієнтовані на зовнішній покроковий контроль.

Отже, вищезгадані відмінності особистості вихованця інтернатного закладу суттєво ускладнюють формування комунікативної компетентності.

Висновки.

Таким чином, дослідження специфіки формування комунікативної компетентності в учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування вимагають врахування чинників, які безпосередньо ускладнюють цей процес, а саме: негативні аспекти впливу умов інтернатного закладу (закритий, напівзакритий

тип): заорганізованість життєдіяльності вихованців; збіднений соціальний простір; спрощення емоційного тону у відносинах з персоналом; вимушена обмеженість спілкування й діяльності вихованців; привалювання авторитарної педагогіки, формалізм у виховній роботі, відсутність індивідуального підходу до учня; надмірна опіка вихованців; специфіка контингенту учнів; особливості молодшого віку та інші.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що комунікативна компетентність учнів визначається розвитком різних сторін особистості – когнітивної, мотиваційної, а особливо емоційної. У зв'язку із цим її формування повинне носити комплексний характер і охоплювати цілісну систему навчально-виховного процесу й опиратися комплекс спеціально розроблених методів і засобів.

Надалі плануємо розглянути специфіку формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у руслі полікультурного виховання.

Література

1. Бодалев А.А. Личность и общение. М., 1983. – 200 с.
2. Бондар А.Д., Кобзар Б.С. Навчально-виховна робота в школах інтернатах / Бондар А.Д., Кобзар Б.С. – К.: Вища школа, 1985. – 303 с.
3. Галигузова Л.М. Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и в детских домах / Галигузова Л.М., Мещерякова С.Ю., Царегородцева Л.М. // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 17 – 25.
4. Голдован И.Б. Коммуникативная компетентность с позиции педагогики / Голдован И.Б. // Педагогика. – 2006. – №2. – С. 43 – 51.
5. Канішевська Л.В. Теоретичні аспекти педагогічної підтримки дитини / Канішевська Л.В. // Теоретико-практичні аспекти виховної роботи в закладах інтернатного типу: [зб. наук, праць]. - К.: Інститут проблем виховання АПН України. - С. 1-5.
6. Крушельницкая О. Отвергаемые дети: чем им поможет учитель? / Крушельницкая О., Третьякова А. // Народное Образование. - 2001. - № 4. - С. 132-137.
7. Наказ МОЗ України «Про забезпечення виконання Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві» / mozdocs.kiev.ua/view.php?id=397
8. Пашина А.Х. Опыт исследования эмоциональной сферы у сотрудников детского дома / Пашина А.Х. // Психологический журнал - 1995. - №2.
9. Прихожан А.М. Дети без семьи / Прихожан А.М., Толстых Н.Н. – М.: Педагогика, 1990.-291 с.
10. Соколова Л.С. Особливості діагностики пограничних станів молодших школярів / Соколова Л.С. // 36. наук, пр.: Актуальні питання підготовки спеціалістів в педвузі - Бердянськ, 1992. - С. 24 - 27.

Надійшла до редакції 18.06.2009 р.
Толкачова Анжеліка Сергіївна
ang0402@mail.ru